

HET TEUTOBURGERWOUD.

In de laatste jaren heeft men herhaaldelijk de opmerking kunnen maken en ook ruimschoots gemaakt, dat het aantal reizigers gedurig toeneemt. 't Ligt nu niet in mijn bestek de redenen hiervan na te gaan: ik meen die te kunnen samenvatten in het ééne woord: *stoom*. Of er echter een verschil van opvatting en beteekenis bestaat in de woorden: reizigers en reizenden, is een andere vraag. Men sprak vroeger meer in den zin van reizigers, wanneer men mannen op 't oog had, die jaren van hun leven besteedden, om vreemde landen te bezoeken, bij hunne terugkomst de resultaten van die tochten bekend maakten en een licht deden opgaan over die onbekende gewesten. Ook heden ten dage spreekt men van den beroemden reiziger Stanley en we weten, hoe verlangend naar zijn nieuwste werk werd uitgezien.

Er waren ook anderen, die niet zoo ver gingen, die hun leven niet aan zoovele gevaren blootstelden, die zich tot enkele landen van Europa bepaalden, en die het zich tot taak stelden, om hunne medemenschen, de medereizigers op de groote levensreize, bekend te maken met die gedeelten van ons werelddeel, waar de natuur

zich in al hare schoonheid vertoont, maar ook tevens met de grootste nauwkeurigheid mededeelden, welke de beste reisgelegenheden waren, waar zich de beste hotels bevonden, welke wegen men moest inslaan, om de schilderachtigste plekjes te vinden, en ook niet verzuimden aan te geven, wat er voor den beoefenaar van kunst en wetenschap merkwaardigs te zien was. Mannen als Baedeker en Joanne zijn zonder twijfel hierin wel de baanbrekers geweest, en nog worden hunne namen in welverdiende eer gehouden.

Er zijn evenwel nog anderen, die in de verste verte geen aanspraak kunnen noch willen maken op dank van hunne medereizigers, maar er genoeg in vinden om datgene, wat ze zagen, op te teekenen en mede te deelen, hopende, dat bekendheid met schoone punten aanleiding zoude geven om zulke plaatsen aan de vergetelheid te ontrukken, waarin ze nu deelen, omdat ze als 't ware niet behooren tot die streken, welke nu eenmaal in de mode zijn.

Wanneer de eerste lentedagen zich vertoonen en wij als uit den winterslaap ontwaken, komt er een gevoel bij ons op, waaraan we wel geen bepaalden naam kunnen geven, maar dat sommigen door 't woord *Ausweh* uitdrukken, en dat anderen platweg verklaren door te zeggen, dat men de wereld uit zou loopen. Gewoonlijk wordt men dan nog door ambtsbezigheden en andere redenen verhinderd, om daaraan gevolg te geven, wat dikwijls dubbel jammer is, daar de natuur zich juist dan zoo heerlijk vertoont, en de warmte van den zomer voor menig uitstapje nog niet hinderlijk is; maar al kan men nog niet dadelijk aan die opwelling voldoen, toch

vertoonen zich dan reeds de eerste kiemen van een plan, dat later tot rijpheid kan komen.

De gewichtigste vraag, die zich daarbij voordoet, is zonder twijfel het schijnbaar onbeduidende *waarheen?* Bij de behandeling dier vraag komen vooreerst in aanmerking: tijd en geld. Natuurlijk hangt het hiervan af, of men eene bepaalde reis dan wel een uitstapje wil doen. Maar zelfs wanneer men over die beide vereischten kan beschikken, doen zich wederom andere vragen op, die men evenwel liefst voor zich zelven beantwoordt. Ze zijn deze:

Gaat men uit, omdat het nu eenmaal een aangenomen gebruik is, omdat men niet voor anderen wil onder doen, of omdat men werkelijk behoefte aan ontspanning, aan eene frissche, geheel nieuwe omgeving heeft?

Gaat men uit met open oogen en ooren, met het doel om bij 't genot ook zijn kennis te vermeerderen, of is dit onverschillig? Is men bereid zich eenige kleine opofferingen of kleine ontberingen te getroosten, of moet alles in optima forma zijn, juist zooals thans, of misschien nog wat beter?

Al die vragen, al dat voor en tegen kwam ter sprake op zekeren avond. De natuur had haar zomergewaad aan en het weer was alle dagen zoo schoon, zoo verlokkelijk tot een uitstapje. In een niet zeer ver verwijderde toekomst lachte zoo vriendelijk het beeld van vacantie, en geen wonder dus dat dit alles samenwerkte, om het thema *uitgaan* te behandelen en wij als van zelven kwamen tot de vraag: *waarheen?*

De Harz, de Rijn, Italië, Zwitserland, België en wat al niet meer werd opgenoemd en besproken, maar meestal

was het algemeene antwoord: „reeds gezien” of: „te ver.” Door bijzondere omstandigheden moest het uitstapje een kleineren omvang aannemen, en zich tot een tiental dagen bepalen. Onder dat gesprek werd toevalliger wijze het Teutoburgerwald genoemd. Niemand onzer was daar ooit geweest. Men had er van gehoord, omdat daar het beroemde gedenkteeken van Hermann was, van den man, die Varus zijne legioenen had doen verliezen, maar verder wist men er niets van. Zou het de moeite waard zijn? In allen gevalle kon men er onderzoek naar doen, eens hoogte nemen.

Toen dit was goed gevonden en het onderzoek aan mij opgedragen, wendde ik mij tot het Teutoburger Wald-Verein te Detmold, en vroeg om de noodige inlichtingen. Deze werden mij spoedig en in ruime mate verstrekt. Tengevolge daarvan had het uitstapje plaats. Wat ik daar in die weinige dagen gezien en genoten heb, voldeed mij zoo zeer, dat ik aan bovengenoemd Verein beloofde, om mijne landgenooten bekend te maken met een gedeelte van Duitschland, dat zelden bezocht wordt en waarlijk een bezoek ten volle waard is. 't Is als 't ware een vergeten hoekje, dat vele schoone plekjes bevat, maar nooit genoemd wordt en niet tot de modeplaatsen behoort. In dit opzicht heeft het ten minste de verdienste van nieuwheid, en om al die redenen besloot ik als echt Hollander mijn woord te houden.

Vooreerst zal ik zoo beknopt mogelijk de vraag beantwoorden: wat verstaat men door het Teutoburgerwald?

Het Teutoburgerwald, waarvan het Lippische Wald

een gedeelte uitgemaakt, neemt eenen aanvang bij het dal van de Diemel bij Stadtbergen, welke de scheiding is tusschen het genoemde Wald en de zuidelijk gelegen bergen van Westfalen, loopt vervolgens door het bisdom Paderborn tot aan den Velmerstot bij Veldrom, en vervolgens noordwestelijk door het vorstendom Lippe over Bielefeld, Borgholzhausen tot aan Bevergern.

Dit gebergte, ongeveer 18 mijlen lang, begrenst het vlakke land van Münster aan den oost- en noordkant. Het eerste gedeelte vormt de waterleiding tusschen Lippe en Weser, het tweede die tusschen Ems en Weser, en het derde de waterleiding tusschen de Ems en hare zijtakken de Hase en de Ahe. Het hoogste punt van het Teutoburgerwald is de Velmerstot, welke 467 meter hoog is.

Het belangrijkste gedeelte van het gebergte loopt van den Velmerstot tot aan Borgholzhausen en wordt van Horn tot aan Bielefeld het Lippische Wald genoemd. Van dezen heuvelketen vertoont dit gedeelte de schoonste vormen en levert in het klein een beeld van een groot gebergte. Het loopt in drie eenvoudige lijnen. Bij Velmerstot begint de middelste rug, welke door het dal van Veldrom en door de beide zich bij Horn vereenigende holle wegen of ravijnen doorsneden wordt. De voornaamste toppen zijn de Stemberg (415 M.), de Grotenburg (388 M.), en de Externsteinen (306 M.).

De zuidelijke reeks loopt onafgebroken van Veldrom, bereikt hare grootste hoogte in den Barnacken (454 M.), omringt het dal van de Berlebecke, die bij den Falkenberg ontspringt, en loopt dan over Lopshorn tot aan de zoogenaamde Dörenschlucht. Het noordelijke deel is meestal

zonder bosschen en meer bebouwd. Het is het laagste en loopt van Horn over Fromhausen tot Heiligenkirchen en bevat den Königsberg, den Büchenberg en den Hideserberg. —

Deze drie lijnen of reeksen zijn verscheidene malen door tusschengelegene bergen met elkander verbonden, en de beide noordelijkste zijn door verscheidene dwarsdalen doorsneden, waardoor de schoonheid van het landschap ten zeerste bevorderd wordt.

Het gebergte van den middenrug bestaat uit zandsteen, doortrokken met ijzeraderen, welke steen vooral door steenhouwers wordt gebruikt. De zuidelijke reeks bevat meer een licht grijze soort van verzuurden kalksteen, terwijl de noordelijke eene andere soort van schelpkalk bevat, die zeer hard is en voor gebouwen en pleisterwerk wordt gebruikt. De schoorsteenmantels in het vorstelijk slot te Detmold, zoowel als die in het paleis te Detmold en de kasteelen te Brake en Lemgo zijn met marmer uit den Büchenberg belegd. De weg van Detmold naar Paderborn, welke over Heiligenkirchen en Berlebeck loopt, doorsnijdt de drie lijnen.

Wij hebben in dit werkje alleen te maken met dat gedeelte van het Teutoburgerwoud, dat algemeen bekend is onder den naam van het Lippische Wald. Hieromtrent schreef Dr. ROHDEN in zijn boek, getiteld: „*Lipp-springe*” reeds het volgende: „De groote schoonheden van het Teutoburgerwald zijn voor de groote wereld, d. i. voor de meeste menschen nog eene onbekende zaak. Niettegenstaande zijne ligging midden in Duitschland, zoo gemakkelijk te bereiken van uit spoorwegstations, wier omgeving waarlijk wel iets schoons doet vermoeden,

niettegenstaande dit alles is het nog maar weinig door schilders en beminnaars van de schoone natuur bezocht geworden. Door de eersten waarschijnlijk wel niet, omdat schilders van Duitsche landschappen, vooral van boschpartijen, zeldzaam zijn. Voorstellingen van gletschers, van tooneelen uit het hooggebergte maken meer indruk, evenals dit het geval is met die vreemdsoortige kleuren en vormen der gebergten uit de zuidelijke landen. Zoo iets lokt meer aan en vindt gereeder aftrek dan voorstellingen van het ons bekende schoone. En toch is er niets zoo schoon onder de plantenvormingen van alle hemelstreken als een Duitsch woud met zware boomen met hun dicht gebladerte. Wat gaat er boven de stille, plechtige, indrukwekkende majesteit van zoo'n woud!

Juist het Teutoburgerwoud behoeft in vele opzichten niet onder te doen voor de schoonste wouden van Duitschland; hier en daar zelfs kan men zeggen, dat het die overtreft."

Dat schreef Dr. Rohden in 1879. Er is in de geheele wereld sedert dien tijd veel, zeer veel veranderd, en zoo is 't ook hier gegaan. Al wat vroeger in onbekendheid, in vergetelheid voor menig oog was verborgen, is aan 't licht gekomen. Zoo is in de laatste jaren het Teutoburgerwoud juist voor schilders een aantrekkelijk punt geworden, waar zij weken en maanden lang vertoeven. Toen eenmaal het Hermannsdenkmal voltooid was, werd de belangstelling of de nieuwsgierigheid opgewekt, en groot was het aantal Duitschers en vreemdelingen, die de beroemde plek met een bezoek vereerden; maar toen stond ook menig een verbaasd over de natuurschoonheden, welke de omtrek van het gedenkteeken ople-

verde. Er was een tipje van den sluier opgelicht en wat men gezien had deed naar meer verlangen en de verwachting werd niet beschaamd.

Nu moest er evenwel gezorgd worden, dat het bezoeken gemakkelijker en meer in den geest des tijds kon geschieden. Dit doel werd bereikt door het aanleggen van een lokaalspoorweg van Herford naar Detmold. Herford ligt aan de lijn Köln—Hannover, en de afstand naar Detmold wordt in 40 à 45 minuten afgelegd. Deze spoorweg is de eenige, die regelrecht naar Detmold loopt, maar er is overvloed van zeer uitstekende straatwegen zoowel naar Paderborn als naar de verschillende stations van de lijn Hannover—Altenbeken, zoodat Detmold op de terugreis uit den Harz of na een bezoek te Pyrmont gemakkelijk te bereiken is. Over de reis daarheen van uit Nederland zal ik nader spreken.

Voor ik tot de verdere beschrijving van de bijzonderheden overga, wil ik eerst mededeelen, wat ik nog over deze streek in 'talgemeen vond opgeteekend en dat niet weinig bijdroeg om ons tot het doen van 't uitstapje over te halen.

Von deiner Berge wald'gen Kuppen blickt
Des Wandrers Aug' bezaubert und entzückt;
Ein reicher Garten rings, wohin er schaut,
Vom lichten Sommerhimmel überblaut;
Auf sonn'gen Höhn, in lichter Thäler Hut
Umschlängelt von der Bäche Silberfluth,
Blickt Dorf an Dorf, und durch Gebirg und Thal
Zieht ihrer Sonntagsglocken Widerhall.

Zoo klinkt het lied „DIE HEIMAT” en ieder, die gevoel heeft voor natuurschoon, zal de woorden des dichters bewaarheid vinden. Het Teutoburgerwoud is vóór het bouwen van het Hermannsdenkmal zeer weinig bekend geweest en uitgekozen tot een zoogenaamd zomerverblijf, maar nu stijgt het meer en meer in de belangstelling en waardeering. Inderdaad levert het daartoe alles op, wat een woudgebergte in Middel-Duitschland kan aanbieden. Het trotsche hoogwoud, zoo vrij van het stof en den walm der groote steden, verschaft een waarborg voor zuivere, gezonde lucht; de dorpen liggen voor 't grootste gedeelte in vriendelijke dalen, die voor de ruwe winden geheel en al beschut zijn; daarbij komt de groote eenvoudigheid der gewoonten, en de vreedzame stilte der steden en dorpen, zoo geheel en al verwijderd van het druk gewoel en verkeer; dit alles werkt ongetwijfeld samen, om een verblijf in deze streken voor lichaam en geest weldadig en aanlokkend te maken.

In Westermann's „Monatshefte” vond ik:

„Vele duizenden stoomen jaarlijks de grenzen van „dit bevallige landje voorbij, zonder eenig vermoeden te „hebben van het schatkistje, dat ze onopgemerkt aan „den weg laten liggen, zonder in de verste verte te „weten, welk een Doornroosje van landelijke schoonheid „hier nog sluimert, en slechts wacht op den wakkeren „ridder, die haar door zijn kussen zal doen ontwaken. „Want voller en prachtiger ruischt misschien nergens „het duitsche woud als hier in het Teutoburgerwoud.”

Het Teutoburgerwoud kan den geheelen zomer door bezocht worden, te beginnen met den dag, waarop de boomen hun groen krijgen tot laat in den herfst.

Natuurlijk hangt er veel af van het weer. Bij eene warme lente heeft het woud reeds in de maand Mei een frischheid en bladerenpracht, die men niet schooner kan wenschen, en bij een drogen herfst een kleurengloed, zooals slechts een rijkdom van beuken, eiken en dennen schenken kan en dikwijls kan men tot in November schoone dagen hebben. De vele schilders, die in den naherfst in het woud te vinden zijn, kunnen dit getuigen.

Het tijdschrift „*die Rundschau*” zegt:

„Wie een beminnaar is van een door poëzie en natuur-
„schoonheid omgeven stilleven, die vindt in dit liefelijk
„hoekje alles, wat hij begeeren kan: prachtige bosschen,
„heerlijke vergezichten, groene weiden en schilder-
„achtige berglanden. In de vele gelegenheden tot huis-
„vesting vindt men, wanneer men zijn eischen niet al
„te hoog stelt, voor een zeer matigen prijs een goede
„verpleging. In den regel strekt de aanwezigheid
„der schilders hiervan ten bewijze. Zij toch weten in
„den regel uitstekend, waar het goed is, om hunne
„hutten op te slaan.”

Van Juni tot Augustus wordt deze streek 't meest bezocht, en wie dan derwaarts gaat, en niet in Detmold wil blijven, kan niet beter doen dan vooraf plaats te bestellen in de eene of andere woning, daar de zoo-genaamde pensions in dien tijd meestal bezet zijn. In den voorzomer of naherfst is dit niet noodig, omdat men dan genoeg plaats kan bekomen in Detmold zelf. Er heeft zich aldaar een *Teutoburger Wald-Verein* gevormd. De heeren bestuurders van dit *Verein*, dat zich uitsluitend ten doel stelt het vreemdelingen verkeer te

bevorderen en aan te moedigen, zijn ten allen tijde bereid, alle noodige inlichtingen te geven. Bovendien nemen zij gaarne de taak op zich, om belanghebbenden geschikte en goedkoope gelegenheden te bezorgen, om voor korteren of langeren tijd onder dak te komen.

Eindelijk nog dit: Wie naar het Teutoburgerwoud gaat, bedenke wel, dat het een eenvoudig zomerverblijf is, waarvan men met betrekking tot woning, verpleging en gemakkelijkheden niet zulke eischen kan stellen als bij eene voorname badplaats. Daar men nog maar kort geleden begonnen is, zich op het vreemdelingen verkeer toe te leggen, moeten zij, voornamelijk in Juni en Augustus, zich met goede maar eenvoudige kamers vergenoegen. De bedden zijn evenwel zeer goed; het eten is ook naar evenredigheid van de prijzen, meer of minder eenvoudig, maar overvloedig en goed. Zij, die geen hotels hebben, maar privaatwoningen of kamers verhuren, bemoeien zich liever niet met de bezorging van vollen kost, maar verschaffen in den regel alleen koffie en ontbijt. Openbare amusements zijn er weinig. In de hoofdstad en op enkele badplaatsen nu en dan concert, maar anders moet men zich vergenoegen met de prachtige natuur en het gezellig samenzijn in de pensions.

Na deze bijzonderheden gelezen te hebben, zal 't niemand verwonderen, dat wij, gelijk ik gezegd heb, besloten, om aan het opgevatte denkbeeld gevolg te geven. De reis werd dus vastgesteld. Het bleek ons duidelijk, dat de stad Detmold het middelpunt uitmaakte, en men van daar

uit allerlei uitstapjes zoude kunnen maken, ten einde het Teutoburgerwald te leeren kennen. Om vele redenen is 'taangenaam voor den zoogenaamden voetreiziger, om door niets belemmerd te worden en zijne tenten te kunnen opslaan, waar hij verkiest. Gewoonlijk zijn dezulken niet zoo hoog in hunne eischen en tevreden, wanneer zij 's avonds na eenen vermoeienden dag hunne leden kunnen uitstrekken, al is hun *Gasthof* dan ook niet voorzien van al dat comfort, dat tegenwoordig als eerste voorwaarde geldt in een hotel. Met eenvoudigen maar goed toebereiden kost is hij tevreden en pruttelt niet over kleine bezwaren, die bij anderen zoo groot gewicht in de schaal leggen. Maar voor eene familie, voor meer bejaarden, voor hen, die wel gezond en vol levenslust zijn, maar geene groote toeren te voet kunnen afleggen, is 't altijd veel verkieslijker, in een aangenaam oord een vast hotel te hebben, waar men iederen avond terugkeert.

Men wordt gewend aan de kamer en gevoelt zich daar meer thuis; langzamerhand knoopt men daar kennismaking aan met de andere logés, wat in geen geringe mate het gezellig verkeer bevordert, en daarenboven zijn *Wirt* en *kellners* veel voorkomender voor vaste gasten dan voor hen, die maar een of twee dagen in hun hotel doorbrengen; terwijl men eindelijk ook betere kamers bekomt. Al te maal voordeelen, die waarlijk niet te verwerpen zijn. Menig een klaagt steen en been bij zijne terugkomst, alleen omdat hij vooraf niet alles behoorlijk heeft overwogen en geraadpleegd, evenals er zoo menig een thuis komt, die de helft niet gezien heeft van 't geen er te zien was.

We zouden dan onze schreden richten naar Detmold, daar onze tenten opslaan en zien hoe het ons aldaar beviel.

Misschien is het overbodig om in den tegenwoordigen tijd, waarin men letterlijk duizelt van al de groote geleerdheid, nog te twijfelen aan algemeene aardrykskundige kennis, en toch heb ik mij op reis meer dan eens verbaasd over de zonderlinge begrippen van ligging, welke ik bij medereizigers opmerkte; zeer vermakelijke staaltjes zoude ik dien aangaande kunnen meedeelen. Daarenboven is 't mij dikwijls voorgekomen, dat men bij 't noemen van Detmold mij vroeg, waar dat land toch lag en of 't verder was dan de Harz enz.

Daarom wil ik dan ten behoeve van de weinigen, die 't nog niet weten, opgeven, hoe oflangs welken weg men de reis kan doen. Wanneer ik naga, hoe ons landje door spoorwegen wordt doorsneden, vind ik het raadzaam, om Arnhem als uitgangspunt te beschouwen voor hen, die in 't zuiden en westen wonen. Voor hen, die in 't noorden of oosten thuis behooren, is Zutphen meer de aangewezen plaats.

Van uit Arnhem kan men gaan over Emmerich, Wesel, Oberhausen, waar men 25 minuten wacht, vervolgens over Dortmund, Hamm, Rheda en Bielefeld. Van daar gaat men naar Herford, waar men uitstapt, om per locaalspoor naar Detmold te gaan. Bij ongeluk stopt de trein van Bielefeld naar Hannover niet altijd te Herford, onder anderen ook niet de trein, met welken men dan op bovengenoemde wijze te Bielefeld is gekomen, zoodat men eenige uren moet wachten. Men kan die gebruiken, om van deze stad een kijkje te nemen. Daarom zal ik later hiervan het meest merkwaardige opgeven.

Intusschen kan ik wel mededeelen, dat er pogingen aangewend worden van wege het ijverige *Teutoburger Wald-Verein* om daarin verandering en verbetering te brengen; te meer daar de afstand van Bielefeld naar Detmold via Herford niet meer dan een groot uur per spoor bedraagt.

Van Zutphen vertrekkende gaat men over Rheine en Osnabrück tot aan Löhne — niet te verwarren met Lohne — stapt daar uit, en gaat over in den trein, die van Hannover komt. Met dezen trein gaat men van Löhne naar Herford en van daar, zooals gezegd is, naar Detmold. De afstand van Löhne naar Herford is per spoor dezelfde als van Bielefeld naar Detmold, maar de reis van Zutphen naar Löhne duurt nog al lang. Ook daarin zal evenwel bij nieuwe regeling wel eenige verandering komen.

Dengenen, welke hier omtrent nauwkeurige opgaven verlangen, en afgeschrikt worden door het zoeken in Hendschel's boek, raad ik aan, zich het goedkoope boekje aan te schaffen, dat hier te lande overal verkrijgbaar is, namelijk: „Lucas' Taschen-Fahrpläne für Nord-Süd-Mittel- und West-Deutschland, Holland und Belgien”. Dit geeft zeer duidelijk alles aan, wat op de reis naar Detmold betrekking heeft.

Teneinde eenige afwisseling in de route te maken, besloot ik op de heenreis over Emmerich te gaan en over Rheine terug te komen. De sneltrein van 10.45 uit Arnhem nam mij onder de reizigers op.

Helaas! dien morgen had ik met volle recht kunnen zeggen, dat „les beaux jours étaient passés.”

't Was alles behalve zomer. De felle wind hield den regen nog wat tegen, maar 't had over 't algemeen meer van een Oktober- dan van een Augustusdag en nauwelijks waren we te Emmerich, of de regen kwam, en tot Oberhausen viel er aan geen naar buiten zien te denken. Gelukkig valt daar weinig natuurschoon waar te nemen, en de teleurstelling was dus niet groot. Om 4 uur kwamen wij te Bielefeld. Gaarne waren we doorgegaan naar Herford, maar de sneltrein stopt daar niet, en daar de volgende trein niet voor 9 uur vertrok, besloten we te Bielefeld te overnachten en den volgenden morgen verder te gaan.

De meeste hotels waren aan het station door omnibussen vertegenwoordigd en afgaande op eene door mij gevondene aanbeveling, liet ik mij naar het Teutoburger hotel brengen. We reden verscheidene straten door en ons geduld werd op een zware proef gesteld. Eindelijk kwamen we in een nauwe straat; voor een zeer onaanzienlijk huis hield de omnibus stil, en moesten we *aussteigen*. Aarzelend voldeden we hier aan en volgden den kellner, vast besloten om wat anders te zoeken, wanneer alles er zoo uitlokkend uitzag als deze entrée. Door een soort van vrij donker achterhuis geraakten we in een gang, alles in half donker, en ik vroeg den kellner, of dit het bewuste hotel was. Hij verzocht mij, steeds te volgen, want het hotel was voor aan de straat of *Wall*, maar dit was de promenade en daar mocht niet gereden worden.

Hij had waarheid gesproken, want nog een trap hoger kwamen we terecht in eene nette en ruime eetzaal, en nu volgden er meer corridors en logeerkamers.

Wat we nu zagen, was ontegenzeggelijk veel beter, maar toch maakte het ensemble geen aangename indruk en voor meer dan één nacht nam ik liever een ander hotel. Later is mij gebleken, dat het hotel Spengler in de Niederestrasze veel beter en niet duurder is.

Volledigheidshalve noteer ik, dat ik in dit hotel voor Logis en Frühst. 2,25 Mark betaalde.

Om onpartijdig te zijn, moet ik nog opmerken, dat het in den tijd der groote manoeuvres was, en de meeste kamers door officieren bezet waren. Zonder dat, verze-kerde mij de deftige Ober-Kellner, had hij mij betere kamers gegeven.

Bielefeld ligt in 't distrikt Minden schilderachtig aan den voet van het Teutoburgerwald. De huizen zijn meestal in modernen stijl gebouwd. 't Is eene stad met bijna 31000 inwoners, die eenen aangename indruk maakt, vooral door het geboomte en de wandelingen om de stad. Het heeft zijn ontstaan te danken aan het nauwe dwarsdal, door hetwelk reeds in zeer oude tijden een der grootste heerwegen van Duitschland liep. De plaats zelve en de burgt dagteekenen uit den tijd van HENDRIK DEN LEEUW. Tegen het einde der dertiende eeuw verkreeg het stedelijke rechten, en werd de hoofdstad van het graafschap Ravensburg en het kasteel „de Sparenburg”, diende den graven van Ravenburg herhaaldelijk tot residentie. Later werd de stad aanmerkelijk versterkt, behoorde tot de *Hanse* en kwam in de 17de eeuw met het geheele graafschap aan Brandenburg.

De stad is eene der aanzienlijkste plaatsen uit het Duitsche rijk, wat betreft linnenweverij en vlasspinnerij. Reeds in de 13de eeuw werd aldaar linnen vervaardigd.

Later vestigden zich aldaar vele uit hun land verdrevene Nederlanders, en de regeering deed alles, om dien tak van industrie ten sterkste te ondersteunen. De Ravensberger spinnerij, de grootste wellicht van het vasteland, werkt met 26000 spoelen; de spinnerij *Vorwärts* met 10000. Jaarlijks worden er in de weverijen 80000 stukken linnen en dril vervaardigd. Rondom de stad zijn ontzettend uitgestrekte bleekerijen. Daarenboven is er nog eene naaimachines-fabriek, die jaarlijks 15000 machines levert.

De voornaamste hotels zijn: hotel Sprengler, in de Niedere strasze; het Teutoburgerhotel, aan den zoogenaamden Wall, benevens nog verscheidene anderen van den tweeden rang.

Doet men eene wandeling door de stad, dan bezichtige men de Nicolaïkerk met bezienswaardig snijwerk aan het altaar, en de Mariakerk met hare schoone grafmonumenten. Ook de bovengenoemde reusachtige fabrieken kunnen bezichtigd worden; bij de Ravensberger spinnerij is de entree 1 mark, welke gestort wordt in 't ziekenfonds der werklieden.

Wandelingen buiten Bielefeld zijn: naar den Johannisberg, met schoon geboomte en verrukkelijk uitzicht (afstand 10 minuten), de Hünenburg (10 min.), Brackwede (1 uur) en naar den Sparenberg (10 min.).

De schoonste weg van Bielefeld naar Oerlinghausen loopt over den Sparenberg. Er loopt regelrecht een weg van het spoorwegstation naar den Sparenberg. Bij het station neme men den weg rechts, altijd rechtuit, langs het postkantoor en door het plantsoen, terwijl men de eigenlijke stad aan de rechterhand laat liggen. Dan

komt men in 25 à 30 minuten aan *Berglust*, zijnde een koffiehuis en restauratie. Hier heeft men een prachtig gezicht op de stad en den omtrek tot aan de bergen van den *Weser*. Veel uitgestrekter is het uitzicht, dat men geniet op den ouden *Sparenburg*. Men ga dan achter het huis eenige trappen op, vervolgens door eene poort, dan links in oostelijke richting en daarna rechts over de brug tot aan de hoofdboort. Hier trekt men aan de klok, totdat de portier komt, die u gaarne overal rondleidt. Ook is het beklimmen van den toren geoorloofd en hier is 't uitzicht zoo uitgestrekt mogelijk.

Wanneer men nu den ouden burgt heeft verlaten, altijd met het plan, om naar Oerlinghausen te gaan, volgt men den bergrug in oostelijke richting. Dit gedeelte heet de Sparenberg-promenade. Na 5 minuten komt men aan de *Hermannshöhe*, alweder eene restauratie. Op het punt, waar de laan naar beneden loopt, blijve men op den bergrug, altijd rechts houdend. Na 15 minuten komt men aan de steengroeven en nu gaat men langs den breeden weg naar beneden. Na 25 minuten voert de weg, bijna vlak voor een hooger berg, weder in het woud en hier vindt men een weg voor voetgangers, die 's middags zeer schaduwrijk is. Op dezen weg loope men ongeveer 35 minuten door, tot dat men aan een alleen staand huis komt. Dan laat men dit huis aan de linkerhand en beklimt weder den bergrug, van waar men spoedig Oerlinghausen met zijne kerk voor zich ziet liggen en nu gaat het verder sterk dalende naar beneden.

Oerlinghausen is een groot dorp. De hier meegedeelde wandeling is een groote toer, die meer dan 3 uur vereischt.

Men kan echter ook dagelijks met den postwagen gaan. Van Bielefeld naar hier is $1\frac{3}{4}$ uur, maar de wandeling is te verkiezen door de schoone gezichtspunten, die zij aanbiedt.

Het *Gasthof* van Engelhard is aan te bevelen, en ligt vlak aan den Tönnberg, met eene ruïne, die den naam draagt van de Hünenkapel. Over deze kapel zal ik nog later en uitvoeriger spreken bij 't vermelden van de toeren, die men van uit Detmold kan maken.

Den volgenden morgen ging het verder naar Herford, dat slechts 20 minuten sporens van Bielefeld verwijderd is, en hier moest er gewacht worden, totdat de locaal naar Detmold vertrok. Dat was vervelend wachten, want als men bijna het doel van den tocht heeft bereikt, wordt men ongeduldig, verlangend naar het beloofde land, en dan duurt een uur in de wachtkamer al zeer lang.

In Herford is niet veel te zien. 't Is een zindelijke stad met 16000 inwoners, met zeer veel vertier, fabrieken, vooral in linnen, en groote bleekerijen. De kerken zijn bezienswaard, vooral de voor de stad liggende Mariakerk, eene der schoonste gothische kerken uit geheel Westfalen. Niet ver van deze stad ligt het vlek *Enger* met eene kerk, die in de 10de eeuw is gebouwd en waarin zich een gedenkteeken bevindt voor WITTEKIND, die, zooals men beweert, aldaar gewoond heeft.

In Herford is eene groote strafgevangenis, met cellen voor 500 gevangenen.

Hotels zijn: Rhode's hotel: „de stad Berlijn“ in de stad en Rorig's hotel, aan 't station. Logies met bediening en ontbijt: 2 mark.

Het oponthoud aldaar had alweer eene goede zijde, want

het gaf mij gelegenheid, om op zeer aangename wijze kennis te maken met een heer, die ook naar Detmold ging, zeer bereisd was, en mij omtrent vele zaken zeer nauwkeurige inlichtingen gaf. Hij was vroeger eenigen tijd in Holland geweest, en trachtte zooveel mogelijk te laten hooren, wat hij van onze taal nog onthouden had.

Eindelijk luidde de bel en de trein zette zich in beweging. 't Was maar een traject van 50 minuten. Het eerste station heette Salzuflen. Op een afstand ziet het stadje er onaanzienlijk uit, maar het bevat meer dan men denkt. Daar vindt men eene der grootste, zoo niet de grootste stijfselfabriek van Hoffmann, waarin elke week 6—8000 centenaars rijst verwerkt worden. In geheel Europa is zij bekend. Nederland behoorde niet tot de landen, die op de lijst vermeld stonden. Midden in 't stadje ligt de door hoge muren omgevene Salzhof, waar uit een 50 meter diep gat het zoutwater door een groote pompmachine naar boven wordt gebracht. Daar is ook de groote reservoir, waaruit het water in de 24 badkuipen van het badhuis wordt geleid. Deze kuipen bevatten 560 liter zoutwater, waarin zich de enorme hoeveelheid van 25 kilo zout bevindt. De naam van het stadje is nu duidelijk. De groote massa zout, die de grond oplevert, heeft het de bijvoeging van Salz gegeven, ter onderscheiding van het niet ver verwijderde dorp Uflen.

Hotels en restauratie van GRIMME aan de markt en het *Kurhotel* van EIGENRAUCH aan de allée naar Schötmarmar, met grooten tuin.

Nog een station Lage, en we zijn tot het aangename oogenblik genaderd, waarop men zijn bagage bij elkander

zoekt, en met *Sehnsucht* uitkijkt naar de plek, waar men voor eenige dagen zijne tenten zal opslaan.

Nog een paar minuten, de machine werkt langzamer, en met een vroolijk gevoel houden we stil voor een lang station, waarop de naam Detmold te lezen staat.

Sommige menschen beweren, dat men zaken en personen niet moet beoordeelen naar den eersten indruk, dien zij op ons maken. In hoeverre zij gelijk hebben, weet ik niet, maar wel, dat men vooral ten opzichte van eene nog onbekende stad aangenaam gestemd wordt, wanneer ze een gunstigen indruk op ons maakt. Zoo ging 't ons ten minste, toen wij, uit den trein stappende, de onmiddellijke omgeving van 't perron de revue lieten passeeren.

Alles zag er zoo vriendelijk uit, als stond er het woord: „*welkom*” op geschreven.

Nu naar het hotel. Mijn nieuwe kennis had mij omtrent de verschillende gelegenheden ingelicht, en mij zooveel goeds van het zijne verteld, dat den naam van „*Deutsches Haus*” droeg, dat we met hem plaats namen in de omnibus van genoemd hotel. Als haring in een ton gepakt reden we stadwaarts. De eerste straat, Paulinenstrasze, maakte een zeer gunstigen indruk door de ferme, nieuwe gebouwen, terwijl de boomen het aangename nog verhoogden; toen straat in, straat uit, totdat wij in de Langestrasze kwamen, den hoek om, en daar lag het huis, dat ons zou opnemen. Het zag er van buiten zoo geheel en al duitsch uit met zijn eigenaardigen, ouderwetschen bouwtrant, en deed ons zoo denken aan

de beschrijving, die men dien aangaande in sommige duitsche romans leest.

Ook het inwendige beantwoordde daaraan. De inrichting had iets eigenaardigs met al die trappen en gangen, als 't ware in en door elkander gebouwd, zoodat men er zich niet dadelijk in oriënteert. en zeer goed verstop-pertje kon spelen. Door bemiddeling van den meerge-noemden heer kregen wij uitstekende kamers, van alle gemakken voorzien, met het uitzicht op de straat, die de drukste van de geheele stad is.

Niets is aangenamer dan prettige kamers, wanneer men eenige dagen op dezelfde plaats blijft, over dag uitstapjes doet, en 's avonds weer terugkomt. Dan gevoelt men zich daar spoedig thuis, en dit doet vaak vermoeienis vergeten.

Zoo ging het ons ten minste. Ons eerste werk was nu, om onze nieuwe tijdelijke woonplaats nauwkeurig op te nemen. Den uitslag van ons onderzoek deel ik hier mede.

Detmold, de hoofd- en residentiestad van 't vorstendom Lippe, ligt aan de Werre, een zijtak van de Weser, aan de noordzijde van het Teutoburgerwald, 134 meter boven de oppervlakte der zee. De stad is eene der oudste nederzettingen in dit land. Reeds onder Karel den Groote staat zij vermeld onder den naam van Theotmalli, dat is: gerechtsplaats des volks; Karel de Groote overwon hier de Saksers in 783.

In 1880 kreeg zij eindelijk eene spoorwegverbinding. Door het lokaalspoor is er te Herford aansluiting met

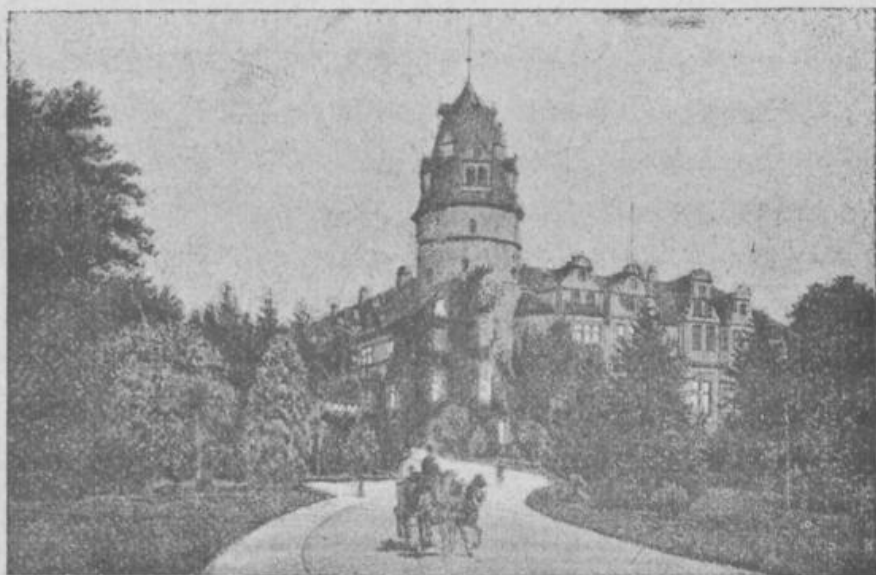
den spoorweg Köln-Hannover. Verder zijn er uitmuntende straatwegen naar Bielefeld, Altenbeken en Paderborn, waardoor aansluiting met andere lijnen gemakkelijker is geworden.

De verschillende afstanden zal ik later opgeven.

Detmold telt 9000 inwoners, onder welke 700 militairen. In de laatste jaren is de stad belangrijk uitgebreid, zoodat er eene geheel nieuwe stad is ontstaan, en voortdurend wordt er gebouwd. Ik vond daar evenwel groot gebrek aan werklieden, en wel zoodanig, dat tot het aanleggen eener gasleiding, onder toezicht van de noodige agenten, gevangenen werden gebruikt, kenbaar aan hunne grijze kleeding. Gaarne hadden we eenige werkelozen uit ons landje daarheen gezonden, om een handje te komen helpen, maar we waren geen agenten van het bureau van werkverschaffing, en 't bleef, zooals 't meer gaat, bij een betuiging van leedwezen. Poorten zijn er niet meer. De voormalige wallen zijn in schoone wandelingen herschapen, langs welke villa's gebouwd zijn, in alles het beeld vertoonende van vooruitgang, van den nieuwen tijd. Onder de schoone wandelingen behoort de *Linden-Allee*, reeds in 1705 aangelegd.

Het grootste sieraad der stad, waarop de Detmolders dan ook trotsch zijn, is het vorstelijke residentieslot, waarin de tegenwoordige vorst Waldemar zijn verblijf houdt. Het gebouw bestaat uit vier vleugels, welke een groot slotplein omgeven. Vroeger was het door wallen, met versterkte rondeelen, tegen de vijandelijke aanvallen beschermd. Dat alles is geslecht en in tuinen en parken veranderd, als wilde men aantoonen, dat de ruwe tijd voorbij en die van rust en vrede aange-

broken is of zou moeten gekomen zijn. Schoon zijn de wandelingen van het slot. Ieder mag daarvan gebruik maken. Het park heeft drie ingangen, en zeer huiselijk ziet men van de markt komende menschen er midden doorgaan, om daardoor een grooten omweg af te snijden. Hier en daar staan banken, 't zij bij de fontein, 't zij bij de schoone bloemperken, en bij elk der boomen of heesters staat de naam vermeld. Schilderachtig ver- toont zich een der zijden van 't slot, geheel met klimop begroeid.

HET SLOT.

Aan een der schildwachten vragende, of de tuin om het slot te zien was, verwees hij ons naar den portier, en gereedelijk werd ons dit toegestaan. Een oude tuinman, zoo'n familiestuk, die jaren en jaren dienst had, voerde ons rond. Eerlijk gezegd, viel die tuin ons tegen. Misschien waren we verwend door 't heerlijke park met zijn bloemenschat. Langs het slot komende, vroegen

we natuurlijk of dit van binnen mocht bezichtigd worden. We troffen het uitmuntend, want de vorst kwam over twee dagen en dus..... mochten we er in. De oude tuinman leverde ons aan hoogere beampten over; het groote hek werd geopend, het verzoek herhaald, en nu verscheen er al weer een hoogere gedaante van eenen deftigen lakei, met wien we het slotplein overstaken, en de steenen slottrap beklommen. Mooi was ze niet en men moest groote stappen doen. Zij liep in de rondte en gelukkig was 't geen beklimming van den Eyffeltoren, want ze was gemaakt voor die ouderwetsche, stevige menschen, die niet opzagen tegen een beetje vermoeienis.

In de lange gang gekomen, kwamen we aan de groote Ahnensaal, maar hoewel de deur open stond, mochten we die nog niet binnentreden, want vier lakeien, niet zoo deftig gekleed als onze geleider, waren daar bezig, om eene beweging uit te voeren, die ons deed denken aan..... schaatsenrijden. Zij wreven den reeds glad-den vloer der *Ahnensaal* met hunne voeten, onder welke groote, platte boenders waren vastgebonden. De zaal moest in orde zijn, wanneer de vorst kwam.

Zoo heer, zoo knecht, zegt men. Is dit zoo, dan moet vorst Waldemar een vriendelijk mensch zijn, want de lakei was zoo beleefd en voorkomend mogelijk, en gaf zich volstrekt geen airs, maar wel alle moeite, om ons op velerlei bijzonderheden opmerkzaam te maken. Wat wij zagen, was inderdaad de moeite waard. Vooral trok de zoogenaamde koningskamer onze aandacht door de prachtige Gobelijn-behangsels, die zich daar bevinden. De lange en hooge wanden zijn daarmede geheel bedekt

en geven eene meesterlijk uitgevoerde voorstelling van den tocht van Alexander den Groote. Paarden en menschen zijn levensgroot en schijnen te leven. De kleuren zijn uitstekend bewaard gebleven. 't Viel moeielijk om daarvan te scheiden.

Vervolgens bezagen we de *Ahnensaal*, gelukkig zonder op onzen neus te vallen van wege de gladheid. Al de familieportretten bevonden zich daar. Onder een dezer vond ik nog eenen naam van eene Nederlandsche familie, namelijk van Ameide. Ook zag ik den naam Arolsen en Waldeck. Verder verdienen bezichtiging de slotkapel, de wapenzaal en de kostbare zilveren en kristallen drinkvaten en glazen. In één woord: het slot is een bezoek ten volle waard.

Wanneer men, de stad verlatende, den weg naar *Horn* op gaat, ziet men na nog geen vijf minuten geloopt te hebben aan den rechterkant een groot gebouw midden in een tuin gelegen. Dit gebouw is door prinses LOUISE ZUR LIPPE aan het land geschonken, om daarin al de schatten van het *Museum* en van de openbare bibliotheek over te brengen. Die openbare of Lands-bibliotheek bevond zich tot 1886 in 't paviljoen van de manege bij de vorstelijke stallen achter het vorstelijke slot.

Nu bevindt ze zich in de benedenvertrekken van 't bovengenoemde gebouw. Zij bestaat reeds sedert 1824. Toen werd de in het oude Gymnasium bewaarde School-bibliotheek met vele andere boekverzamelingen vereenigd en zoo ontstond de groote openbare bibliotheek. Zij is tamelijk rijk aan voortbrengselen uit de allereerste tijden van de boekdrukkunst, zeldzame boeken uit de 16de eeuw en geschriften, behoorende tot de oudere reforma-

tie-litteratuur, afkomstig uit de verzameling van JOHANNES VAN EXTER, die in 1599 stierf. Onder de 70 manuscripten bevinden zich eenige fraaie Bijbelcodices, een volledig handschrift van J. VAN MAERLANT, getiteld: „*der Naturen Bloeme*” van 'tjaar 1287, geheel op perkament met fraai geschilderde afbeeldingen en nog andere zeer merkwaardige stukken. Daarenboven bezit de bibliotheek nog eene prachtige muntenverzameling, benevens eene zeldzame collectie kopergravuren. Het aantal boekwerken bedraagt ongeveer 55000 deelen; van welke een duidelijke catalogus voorhanden is. Zij is geopend 's Woensdags van 2—4 uur en Zaterdags van 12—1 uur.

Het museum is 's Woensdags van 2—4 gratis te bezien. Op andere dagen is 't open van 10—12 en van 1—5. De entree is 50 Pf. Bij meer dan een persoon vermindert de prijs tot 25 Pf. Wil men langer dan een uur blijven, dan is men verplicht, eene nieuwe toegangskaart te nemen. Het museum bevindt zich op de bovenverdieping, en de afdeeling delfstoffen is in een zijgebouw.

Zoodra men op de eerste verdieping komt, ziet men een groep steenblokken, gemsen enz. Bij den ingang staat de buste van Professor Dr. WEERTH, den schepper van de verzameling; aan de wanden een groep van leeuwen en elanddieren. In de 5 zalen links is de verzameling der zoogdieren. Zij bevat 240 soorten en 370 exemplaren. De wijze van voorstelling onderscheidt zich zeer gunstig van die in andere museums. Men is er op bedacht geweest, om de dieren eene karakteristieke en vlugge houding te geven en ze zooveel

mogelijk in groepen te plaatsen. Zoo trekt bijv. in kamer 2 een beerengroep vooral de aandacht. Een grimmige zwarte beer vecht tegen vier groote honden in opgerichte houding, met geopenden muil en tracht met zijne opgeheven klauwen den troep van zich af te houden, een donkerkleurige hond licht reeds op den grond, een bruine Bernhardiner wentelt zich in zijn bloed; een derde wordt door den beer omvat en een vierde groote, zwart en wit gevlekte hond valt den beer aan.

In kamer 4 vindt men de apen, onder welke een Orang-oetang en een neusaap door hunne buitengewone grootte vermelding verdienen; aan de wanden afgietsels in gips van Gorilla's. In de volgende kamers 6—10 is de vogelwereld. Deze verzameling bevat 2000 exemplaren, van welke er 755 met name genoemd worden. Men heeft ze in 10 groote glazen kasten geplaatst. Deze verzameling is het glanspunt van 't museum en munt uit door de groote verscheidenheid van vormen en de kleurenpracht. Verder heeft men er 200 soorten van eieren, benevens eene schoone collectie van nesten. Onder de roofvogels munten de arend en de lammergier uit. Gieren zoo groot als hier treft men zelden aan.

Eene verdieping hooger is de verzameling van scheldieren, bevattende niet minder dan 1500 soorten, vertegenwoordigd in duizende exemplaren. In dezelfde kamer is de koraalverzameling.

In eene andere kamer staat het barbaarsche opschrift: „Ethnographisch-anthropologisch-urgeschichtliche Sammlung”, bevattende urnen, steenen en bronzen wapenen in verschillende deelen van de Lippische vorstendommen

gevonden. Links van deze kamer is de kamer met vlinders en kevers. Voegt daarbij nog eene verzameling van kruipende dieren en amphibiën, eenige gedroogd, andere in spiritus, eenige opgezette visschen enz., en gij zult moeten erkennen, dat het museum ten volle een bezoek waardig is. Ook moet men niet verzuimen een kijkje te nemen in de tweede kamer rechts, waar zich een herbarium van 2500 soorten bevindt.

In het zijgebouw zijn de delfstoffen en eene vrij groote hoeveelheid versteende voorwerpen.

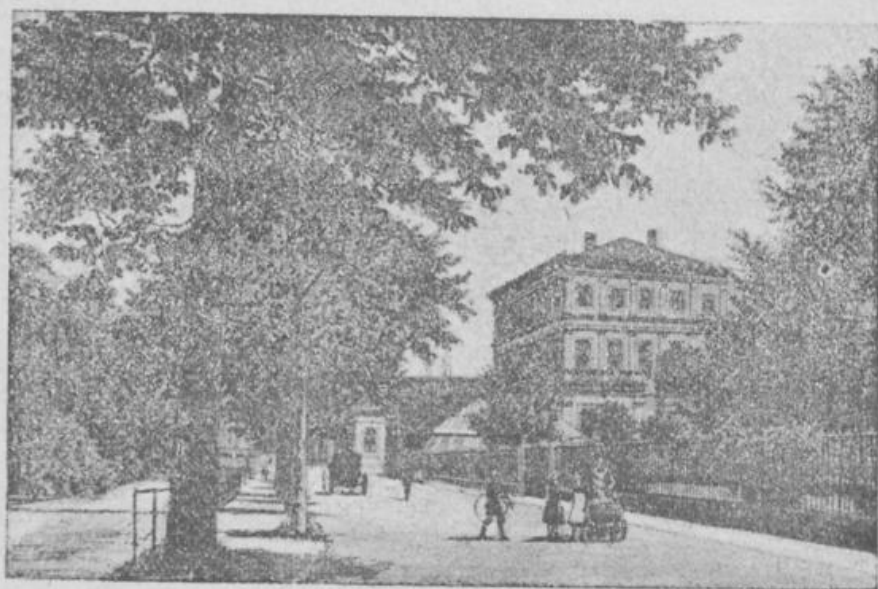
Het museum is in 1835 opgericht en de beide heeren WEERTH hebben zich daarvoor zeer veel moeite gegeven. De vorsten van Lippe betoonden steeds de levendigste belangstelling in deze zoo schoone inrichting en er zullen weinig steden van de grootte van Detmold gevonden worden, die zulk eene schoone en uitgebreide verzameling kunnen toonen als hier in dit in ruwe omtrekken geschetste museum te vinden is.

Onder de pleinen munt vooral uit het Kaiser Wilhelmplein met het gedenkteeken, opgericht ter herinnering aan den oorlog van 1870. De vier wanden bevatten de namen van diegenen uit Lippe, welke in dien krijg zijn gesneuveld en ze zijn vol. Wanneer men dan daarbij bedenkt, hoe betrekkelijk klein het vorstendom Lippe is, dan wordt men nog meer overtuigd van een roem, gekocht ten koste van veel menschenlevens.

In Detmold zijn vele ruime straten en, wat ons Hollanders goed deed, 't was er zindelijk. Alle dagen werden de straten gezuiverd van vuil. Een onaanzienlijke straat is de Wehmstrasze, en toch wordt de vreemdeling er gebracht, omdat zich daarin twee burgerwonin-

gen bevinden, die voor den Duitscher vooral beteekenis hebben. Een der huizen is het sterfhuis van den dichter GRABBE en in het andere zag de meer beroemde en bekende dichter FREILIGRATH het levenslicht. Naar hem heet zelfs eene straat de Freiligrathstrasze.

Aan het einde der zoogenaamde Neustadt ligt het gebouw, dat men in Detmold het paleis noemt, en de woonplaats van de vorstin weduwe is. Om dit gebouw zijn fraaie tuinen met fonteinen en serres aangelegd, die onder geleide van een knecht mogen bezichtigd worden.

PROMENADE BIJ 'T PALEIS.

Het theater staat aan het einde van het Rosenthal en het begin van de Bismarckstrasze. Gedurende den zomer is 't gesloten.

Elken Zondag is er van 12—1 promenade-concert op het slotplein, en gewoonlijk iedere week eenmaal concert van de kapel van het in Detmold in garnizoen liggende regiment van Graaf Bülow von Dennewitz.

In plaats van het oude postkantoor, dat er vrij onaanzienlijk uitziet, is men bezig een nieuw te bouwen, dat eene groote stad tot sieraad zoude verstrekken. Bij mijn bezoek was het nog maar half klaar, maar het had zulke groote afmetingen, dat het beloofde iets groots te zullen worden. Over het algemeen zijn er vele groote gebouwen in Detmold en dit geeft bij de ruime straten den indruk van een groote stad.

DE SCHOUWBURG.

Nu willen we kennis gaan maken met hetgeen de omgeving der stad ons aanbiedt, en verder eenige uitstapjes doen in het Teutoburgerwald zelf.

Zij, die tegen lange en vermoeiende wandelingen opzien en toch het natuurschoon willen genieten, kunnen hier ruimschoots aan hunne begeerte voldoen. Ik begin derhalve met de vermelding van zulke wandelingen, die op korten afstand van Detmold gevonden worden.

Wanneer men de Langestrasze uitkomt, en den hoek langs het hotel „Lippischer Hof” omslaat, komt men aan de Neustadt, een lommerrijken weg langs het zooge-

noemde kanaal. Dezen weg volgende, bevindt men zich in vijf minuten aan den ingang van eene der meest geliefkoosde wandelingen.

Daar ligt de Büchenberg, de parel van Detmold; rijk aan aangename wandelingen, welke op kosten van den vorst zeer goed onderhouden worden. Zoodra men den ingang is doorgegaan, vertoonen zich drie wegen, van welke ieder zijne eigenaardige schoonheden bezit. Wie niet klimmen kan en een gemakkelijken weg verkiest, sla het onderste pad in. Dit loopt langs den zoom van het woud, vervolgens steekt men den straatweg over, en komt langs eene weide in „de laan der zuchten”, daarna weer den straatweg houdende, komt men, de bocht voor het tolhuisje inslaande, in de zoogenaamde Schans. Wie daarentegen den straatweg overstekende, links weder het woud ingaat en den zoom volgt, komt aan het vorstelijk Mausoleum, de zoogenaamde grot, waar men prachtige groepen van hoge boomen aantreft. Op de plaats, waar nu het Mausoleum is, stond vroeger een grafelijk slot.

Wie niet tegen wat klimmen opziet, kieze bij den ingang van den Büchenberg het middelste of nog liever het hoogste en steilste pad. Deze beide wegen loopen bij een dennenbosch in één. De weg door dit dennenbosch, welke „het deugdenpad” heet, is zeer aan te bevelen. Verder gaande komt men op den Papenberg. Hier heeft men een prachtig uitzicht. Al weder vooruit, dwars door het woud, naar den hooger liggenden Königsberg. Houden we daarentegen den weg langs den muur van den Tiergarten, (muur links), dan komen we op een breeden weg. Op dit punt zijn twee wegen; links

inslaande stijgt de weg, en weldra bereiken we een der prachtigste punten uit het woud, namelijk het *Kromme huis*. Dat is een rustpunt, eene restauratie, met zeer groote gazons en groepen boomen. Heerlijk, vol genot vertoeft men daar geruimen tijd. Dat is *Waldesstille*, dat is natuur!

HET KROMME HUIS.

Langs verschillende wegen kan men naar de stad terugkeeren. Houdt men niet van dwalen, welnu, dan maar langs een dwarsweg van het kromme huis naar den straatweg en deze wijst ons van zelf de richting.

Eene andere wandeling verschaft ons de *allee*, die evenwijdig loopt met de Neustadt en begint bij de steenenbrug aan de Hornsche poort. Eene zeer lieve wandeling, die druk bezocht wordt. Men loopt de allee af tot aan de Obernmühle. Wie een weinig gevoel voor natuurschoon heeft, gaat de sluis niet voorbij, waar men zoo'n schoon uitzicht heeft op het gebergte, terwijl daar vóór de Inselwiese ligt, ingesloten door de „laan der zuchten” en de heldere, sterk stroomende Berlebecke, die later den molen in beweging brengt.

Verder gaande kan men een pad inslaan naar den Hiddeserberg, welke een ruim en vrij uitzicht geeft op het omliggende landschap, op de dalen en toppen der bergen en op de stad.

Zeer geschikte wandelingen zijn: naar den Königsberg, den Apenberg, den Rotenberg en naar den Falkenkrug. De laatste is eene zeer groote bierbrouwerij. De wandeling hierheen is aan te bevelen door de schoone gezichten op het Teutoburgerwald.

Al deze wandelingen zijn zeer geschikt om 's morgens gedaan te worden, en nemen hoogstens 3 uur. Overal zijn daarenboven banken geplaatst en het ontbreekt ook daar evenmin als elders aan gelegenheden, waar de vermoeide wandelaar kan rusten en voor weinig geld een zeer goed glas bier of limonade bekomen. Voor 10 of 15 pfennige lescht men zijn dorst. In de groote brouwerij, hierboven genoemd, wordt uitstekend bier gebrouwen, en de aanlegplaatsen, hier algemeen *Krug* genoemd, hebben door de landelijke eenvoudigheid iets aantrekkelijks. Men zit daar zoo *gemüthlich*, terwijl men prachtige gezichten heeft. Is men evenwel bijzonder gesteld op een hard loopenden, zwartgerokten kellner, die bij 't brengen van 't bestelde zijn loerende blikken op uwe hand houdt gevestigd, azende op uwe mededeelzaamheid, dan ga men die kapelletjes voorbij; want bediening is dikwijls zeer primitief, maar de waar is goed en goedkoop.
